

Ірина ТАРАСЮК

НАРОДНОРЕЛІГІЙНІ УЯВЛЕННЯ ПРО БОЖУ ВОЛЮ І ПРОВІДІННЯ В УКРАЇНСЬКИХ ПАРЕМІЯХ

У статті розглядаються народні приказки і прислів'я, що виражають життєві принципи, настанови, переконання, пов'язані з релігійними поняттями Божої волі і провидіння. Розкриваючи смислове наповнення низки народних паремій, автор робить спробу прослідкувати релігійне світовідчуття в національному характері мислення українців.

Ключові слова: приповідки, паремії, приказки, прислів'я, Божя воля, провидіння, народна побожність, народний світогляд, спосіб мислення, релігійна свідомість, народні уявлення, мислеформа, народна мудрість, християнське вчення.

© І. ТАРАСЮК, 2013

Для сучасної української наукової думки актуальним є дослідження особливостей тисячолітньої християнської традиції, зокрема, народного християнства. Упродовж тривалого часу, особливо в другій половині ХХ століття, до найменш досліджуваних в українській науці (як і слов'янській загалом) належали народнорелігійні уявлення.

Прийняття християнства дало поштовх для суттєвих змін у житті та способі думання наших предків. Нове віровчення глибоко проникло у свідомість простих людей, послужило могутнім культуровизначальним джерелом для їх світорозуміння, воно «принесло мислення про Бога на місце роздумів про Всесвіт» [22, с. 45]. Поняття Бога стало першоосновою ідеального світу окремої людської душі і всього народу. З елементів «старого натуралістичного культу і християнського обряду та легенди» утворилась нова народна релігія.

Процес християнізації народного життя відобразився у фольклорі, докладний аналіз якого, опис творів «на теми релігійно-моральні» здійснив М. Грушевський у четвертому томі «Історії української літератури». Поширення синкретизму християнських та язичницьких поглядів спричинило виникнення нової системи народних релігійних уявлень, творінням якої стали не лише християнізовані зразки давніх творів усної народної словесності, а й новоутворені «галузі оброблених християнських тем» [8, с. 112]. За твердженням Д. Степовика, якщо у фольклорі й побуті щось і лишилося від язичницьких вірувань, то воно «казало докорінних змін у душі євангельських правд» [36, с. 38].

Усна традиція — достатньо гнучка та відкрита система, що не лише ввібрала в себе «чужі» нові елементи християнської культури, а й зуміла їх наповнити новим звучанням, увела їх у свій дискурс, створила сприятливі умови для їх дальшого тисячолітнього існування [14, с. 65]. М. Пачовський, розмірковуючи про вплив християнства на усну словесність українців, зауважував, що «людова словесність, приймивши культурну одіж, збагатилась в змісті та нині становить обширну область багатого релігійного епосу» [28, с. 385].

Яскравим репрезентантом процесу адаптації християнства в національній культурі стала, зокрема, українська приказкова проза як важлива складова культурної спадщини народу, що увібрала в себе духовний досвід минулих поколінь. Вона становить собою живий невичерпний розумовий капітал, в яко-

му мудрість особи набуває значення вікової [31, с. 141]. В. Даль у передмові до збірки зібраних ним приказок і прислів'їв писав про них як про зведення народної досвідної премудрості і «суемудрія»; це «стогони і зітхання, плач і ридання, радість і веселість, горе і потіха в особах, це цвіт народного розуму, це житейська народна правда» [30, с. 7].

До вивчення усно-розмовної народної сфери закликав І. Франко у своїй праці «Вишукане красномовство», звертаючи увагу дослідників на «ті зерна культурної історії та народної психології, що котяться день у день у тих сірих безконечних селянських розмовах». Учений наголошував на потребі вникнути якнайглибше в душу народу і передати його «духове і моральне обличчя», вказував на те, що народна белетристика містить, окрім культурно-історичних даних, дуже часто «ще щось інше, з деякого погляду далеко цінніше — характеристики живих людей, їх пригоди настроїв, їх світогляду й етики» [42, с. 10—12].

У народномовленнєвій сфері в усі часи знаходило свій вияв, зокрема, й релігійне чуття народу, його власне християнська свідомість, властива українцям вже майже два тисячоліття. Ця релігійна свідомість живе в нас і впливає на формування життєвих установок, ідеалів, цінностей, моралі, деякою мірою визначає наші вчинки і діяльність. Адже у світі психіки, як і в фізичному світі, «нічого безслідно не зникає, а тільки відходить у підсвідомість, в потенцію, і час від часу проявляється» [12, с. 13]. За словами С. Ярмуса, людина живе повним життям тільки тоді, коли вона одухотворяється, тобто живе й керується «не тільки мотивами тіла й емоцій, але й мотивами духа», тим, що ми й називаємо духовністю. А вона розвиває й підносить «так нашу гідність, як і нашу богоподібну людськість» [45, с. 209].

Метою цієї розвідки описати та проаналізувати народну інтерпретацію релігійного поняття Божої волі і розуміння Божого провидіння, використовуючи для цього пласт паремій, джерелом виникнення яких є релігійна сфера буття як основа світоглядних уявлень народу. У цьому викладі розглянемо народні приказки і прислів'я, що виражають пов'язані з релігійним світовідчуттям життєві принципи, настанови, переконання, ту, за висловом Т. Іванчіча, «духовну душу», яка дає людині «смысл і силу нести свій хрест у житті» [11, с. 38]. На основі аналізу припо-

відкового матеріалу спробуємо охарактеризувати той духовний вимір людини, в якому вона зустрічається з благодаттю, зі спрямованою на неї Божою прихильністю, і в якому виявляється «проста, щира й безпосередня» релігійність українців, їх «глибоке й незломне» релігійне почуття [6, с. 42].

Народне розуміння релігійного поняття Божої волі

Загальнохристиянська догматика визначає найважливішим завданням людини, суттю християнського життя — пізнати і зрозуміти Божу волю, її відкритися, її прийняти та здійснити. За словами о. Ю. Катрія, «ціллю нашого життя є сповнити Божу волю і так заслужити собі на вічне життя у небі» [13, с. 88].

Поняття Божої волі, сформоване на основі християнських гуманістичних традицій, є одним із центральних понять й у релігійносвітоглядній структурі народу. *Всі ми на Божі воли*, — каже народна мудрість, що значить «всі залежимо від Бога, що Бог захоче, може зробити з нами» [3, т. 10, с. 100]. Часто чуємо слова: *Всі ми в Божих руках; Все в Божих руках*. У такій життєвій настанові, бажанні й намаганні бути «живим, послухним, але розумним знярядям у Божих руках», «всєділо належати Богові» і не ставити Йому опору полягає, за християнським віровченням, суть і глибина справжньої святості [19, с. 144].

Відомий письменник, педагог й етнограф другої половини ХІХ століття Є. Згарський, праця якого «Народна філософія» належить до перших розвідок, автори яких, оперуючи паремійним матеріалом, висвітлювали ті чи інші сторони народно-побутової культури українців, констатував, що найбільшим добром для людини є пізнавати і жити за законом Божим, у чому й полягає воля Господа щодо людини. «Що Божая воля, то и Божій законъ; такъ нѣтъ въ Бозѣ якого нібудь беззаконія. Его свята воля святимъ Его закономъ. Въ томъ соединенью волѣ й закона найвысше добро въ Бозѣ. Даль Богъ челоуѣкови разумъ, дабы спознавалъ найвысше добро: его волю, законъ его святый. *Усе Боже, только грѣхи наши [...]* Наибольше добро для челоуѣка, якъ живе поволь и закону Божому» [24, с. 31].

Бути віруючим — це бути переконаним, що наше життя — то не випадок, не щасливий збіг обставин,

але вияв Божої волі, Його доброти і любові, це також бути упевненим у внутрішній цілеспрямованості всього живого, всього існуючого. Відповідно до народного світогляду, Бог є тим, від кого все залежить, і без волі якого нічого не може відбутися. Таке переконання закарбовано у зафіксованому М. Номисом як приповідка загальновідомому вислові Без Божої волі й волос з голови не спаде або Волос з голови не спаде (як того схоче Бог) [39, № 27]. Його джерелом є уривок з Євангелія: «Чи не два горобці продаються за гріш? А на землю із них ні один не впаде без волі Отця вашого. А вам і волосся все на голові пораховано. Отож, не лякайтесь, бо вартніші ви за багатьох горобців» (Мт. 10:29—31). Є. Згарський у своїй розвідці, висвітлюючи питання, «що в тихих загородах та хуторах своїх» думає про Бога і релігію «нашъ простый, не письменный народъ», у коментарі до приказки Безъ Божой волѣ и волосъ зъ головы не спаде зазначив: «Тому то и вся премудрость, що человекъ у всему завѣсѣсѣмъ отъ Бога» [24, с. 6].

Адекватне пояснення цієї приповідки вдалося почути під час польових розслідувань: «На все у цьому світі є воля Божа, — пояснював один із наших інформаторів з м. Перемишляни Львівської області. — Як би ми не були впевнені у своїх силах, у тому, що можемо зробити все, що завгодно, варто лише забажати і докласти зусиль — ми глибоко помиляємось. Бог слідує за кожним нашим рухом, кожним помислом і бажанням, і якщо Він буде вважати потрібним для нас щось, то так воно і станеться по Його волі. І ніяке страхування на випадок чогось, жодні перестороги і обереги не допоможуть — якщо Отець запланував для нас саме таку долю, то вона нас не омине»¹.

За допомогою паремій прослідковуємо релігійне світовідчуття в національному характері мислення. Так поняття Божої волі фігурує у стереотипних мислеформах, що характеризують принципову особу, готову на все у відстоюванні своїх прав. *Най ся діє Божа воля, я не подарую* — говорить чоловік, що «обстоєє при своїм праві» [3, т. 23, с. 2]. Приповідка *Воля Божа, а суд царів* — це не лише «вислов резигнації», мовляв: чоловік мусить «підляга-

ти Божій волі й царському суду». Це також і вербальний вияв незламності у переконаннях людини, якій «закидають зле діло», а вона запевняє про свою невинність [3, т. 10, с. 100].

Приказку *На все Божа волі* І. Франко пояснює: «Так потішають себе в часах великих нещастъ, по шести, повені, мовляв, від Бога залежить, чи жити нам, чи гинути, чоловік тут нічого не змінить» [3, т. 10, с. 100]. Цей коментар свідчить про глибоке проникнення народну свідомість християнських засад життя, як-от: «Залиш на Господа твою турботу і Він тебе підтримає» (Пс. 55:23). Про психологічну вартість такого способу мислення говорить преподобний Силуан у своїх повчаннях: «Велике благо — віддатися Божій волі, — пише він. — В душі тоді немає іншої думки, є тільки Господь. Людина чистим умом молиться Богу і відчуває Його любов, хоч тілом страждає [...]. Душа, яка віддалася на Божу волю, нічого не боїться: ні грози, ні розбійників. Але що б не сталося, вона каже: «Так завгодно Богові». Якщо хворіє, то думає: «Якби ця недуга не була мені потрібна, Господь не дав би мені її». І так зберігається мир в душі і в тілі» [10, с. 6].

Такі мислеформи відповідають євангельській настанові не турбуватися надміру, журливо, життям нашим (Мт. 6:25). Зрештою, той, хто покладає на Господа свою турботу, не залишає місця на страх чи журбу у своїй душі, зберігає душевне здоров'я, живучи теперішнім: у кожен момент намагається чинити так, щоб забракло сил і часу на те, що вже минуло, і на те, що в майбутньому прийде. Яскравою ілюстрацією подібної життєвої настанови може послужити коротка оповідь про стареньку жінку, яка в Альпах щодня виходила на високу гору, щоб дістатися на другий бік до невеликого містечка. Щоразу вона мала на плечах важкий клунок, у якому несла децю на продаж. Але жінка завжди була привітна й усміхнена, ніколи не нарікала. Один турист, що спостерігав за нею, спитав її про причину того спокійного настрою. А вона йому каже: «Я маю коротку молитву, що мені помагає усе переносити». «Що це за молитва?», — питає він. «Думаю на Господа, — відповідає вона, — як Він ніс свій хрест на Голготу, і все собі кажу: *Хай буде так, як Бог хоче. Чи гарна погода, чи дощ: хай діється воля Божа!* І так завжди і в усім: *хай діється воля Божа!* І це є таємниця мого спокою і радості!» [13, с. 87]. У

¹ Домашній архів автора. Тарасюк І.П. Християнська мораль у традиційній культурі українців: Польові матеріали, зібрані у 2008 р. — Арк. 51.

такому постійному повторюванні Богові «Нехай буде воля Твоя», за твердженням о. Т. Дайчера, полягає суть християнства [9, с. 87].

Аналізовані мислеформи, що виражають згоду з Божою волею у всьому, як-от: *А що ж робить! На те воля Божа. — Будь воля Божа!* [39, № 2434], — це, кажучи словами о. Ю. Катрія, «наставлення душі одиноко розумне, второпне і корисне для нас» [13, с. 89]. Адже найважливіші події у нашому житті відбуваються саме тоді, коли ми обираємо шлях згоди з Божою волею [9, с. 87]. Народні паремії є вербальним свідченням такого досвіду покірного сприймання того, що відбувається у житті з Божою волею, яка ґрунтується на безкінечній мудрості. Оперуючи паремійним матеріалом з об'ємної збірки М. Номиса з метою відтворення картини цінностей українського народу, його кодексу понять про Бога, Є. Згарський пише, зокрема, про зв'язок Божої волі з Його мудрістю і цілями, які людський розум не здатний досягнути. Дослідник зауважує, що «розумь чоловіка ніякъ не въ силѣ достигчи Божой волѣ, бо *Ктожъ въ свѣтѣ знае, що Богъ гадае?* Даже тогда, якъ чоловікови щось не поего захотѣньямъ кажется, свята Божа воля: *А намъ Бога не учити, якъ хлѣбъ родити; Богъ знае, що робить.* Слабый розумь чоловіка, не може достеречи Божихъ цѣлей: *Богъ все дае, якъ самъ знае*» [24, с. 6]. Божа воля і Його премудрість нероздільні. «Мудрость и воля Его суть двое и едно, як душа и мысль еи, поломинь и огонь», — писав М. Шашкевич [43, с. 62].

Вислови народної побожності виявляють таку форму релігійної свідомості, в якій Бог є суб'єктом, якому дозволено щодня впливати на непередбачувані обставини життя людей. Приповідку *Най сі діє Божа воля... що Бог судив* І. Франко коментує як «вислов резигнації», мовляв, я тому не запобіжу, того не відверну [3, т. 23, с. 2]. У російській мові близьким до неї за змістом є, за визначенням В. Даля, «прислівний вираз» («пословичныя речи, изречения») *Твори Бог волю свою*. Учений зазначає, що це не приказка і не прислів'я, бо не має в собі ніякої притчі, іносказання, хоч чіткої межі тут нема [30, с. 8].

Слід принагідно зауважити, що в народній релігійній свідомості побутує різне, неоднозначне розуміння, трактування третього прохання Господньої Молитви «Нехай буде воля Твоя». Існують погляди, у яких виявляється схильність приписувати Бо-

жій волі чи Божій карі всі катастрофи та нещастя, які в житті на людину спадають. *На то Божа воля була*, — значить, Бог хотів, що так сталося, потішають себе по якимсь нещастю [3, т. 10, с. 100]. Проти Божої волі, мовляв, і так нічого не вдієш, отож нічого іншого не залишається, як терпіти і все терпляче зносити. Такий психо-поведінковий стереотип українців яскраво відображають майстри художнього слова. «Нам треба коритися, дочко, — читаємо у творі Б. Лепкого, — бо так, видно, сам Господь хоче. Такого нам пана післав, що перед ним тільки корися» [16, с. 75].

Якщо такий особистий погляд на світ є виявом глибокої віри і внутрішнього переконання, то він заслуговує на повагу. Розум, освітлений вірою, за будь-яких обставин шукає опори в Господі. *Здай сі на Господа милосердного* — значить: спустися на Його волю, май у ньому своє довір'я [3, т. 16, с. 435]. *Господи, твоя воля!* — вигук «резигнації чоловіка, який у даній ситуації не може нічого порадити, чує себе безсильним, мовляв, нехай діється, що Бог дасть» [3, т. 16, с. 433]. *Так йому Бог дав* [39, № 4655]. Таке розуміння Божої волі передбачає, що існують тільки дві можливості: або Господь хоче несприятливих обставин, труднощів «із причини, якої загалом не мусимо розуміти, або принаймні їх допускає» [2, с. 117]. Коли людина не може дошукатися причини важкого нещастя, то дає пояснення, пов'язане з традиційними народними уявленнями про Божу справедливість: *За якийсь тьижкий гріх мене Пан Біг покарав; То якийсь допуст Божий на мене! З Божого допусту таке на мене впало* [3, т. 16, с. 459; т. 23, с. 31; т. 10, с. 100].

У кого є повна згода з Божою волею, в того й буде готовність прийняти Боже рішення за своє. Так приказка *Сон мара, Бог віра* — це остерога, щоб не вірити сонним маренням, а покладатися на Божу волю [3, т. 27, с. 147]. По великій утраті кажуть: *А що ж зробить! На те воля Божа* [39, № 2434]; *Так Бог хотів, Так мені Бог судив*, а в часи граду, сухоліття — *Бог на нас дивиться* [39, № 13647].

Фразеологічний вислів *Най сі діє Божа воля!* інколи служить не лише народнорозмовним означенням невідворотності чогось, неможливості змінити хід подій, а й окриком розпуки і безпорадності, коли чоловік у якійсь тяжкій пригоді вичерпав усі способи рятунку і опускає руки [3, т. 16, с. 256]. Така мис-

леформа може приховувати спрощений погляд на світ як наслідок незнання і лінивства. Він звільняє людину від осмислення і власного зусилля шукати самій відповіді та розв'язки життєвих проблем. Це втеча перед відповідальністю, відмова робити все, що в наших силах, аби оминати нещастя, запобігти їм, не допустити. Помилкове складання нашої вини на Бога за всі нещастя, хвороби, катастрофи містить небезпеку викликати фаталізм, відчуття приреченості, пасивність [19, с. 146]. Образною характеристикою стану пасивності, безвідповідальності є паремія *На Божу волю го лишив... пустив*, тобто «лишив без догляду, пустив самопас, наприклад, скотину, хворого чоловіка» [3, т. 10, с. 100].

Вербальні прояви релігійного почуття містять ще одну народну інтерпретацію церковного вчення, за яким «все у світі відбувається з Божої волі, але не все за Його бажанням» і «багато подій не милі Богові» [1, с. 57]. Коли, в розумінні людини, Бог не діє так, як вона собі уявляє, коли вона зазнає якогось нещастя, як непередбачена хвороба або передчасна смерть близької особи, що з людською логікою і розумом важко погодити, тоді така людина може зневіритись. *Як дасть Бог пеню, то не стрихує* (пеня — «біда», з латинського роена; стрихувати — «насіпавши збіжжя в міру, згорнути чуб»). Таке образне означення великої біди, що сталася з волі Бога, І. Франко записав з уст жінки, яка почула про смерть своєї знайомої, що залишила семеро дітей [3, т. 24, с. 509]. Це своєрідне звинувачення Бога в жорстокості і несправедливості. Як може, мовляв, всезнаючий, добрий і всемогутній Бог щось таке дозволити? Така настанова, за твердженням о. І. Лужецького, є виявом «браку віри і недовір'я до Бога як нашого Отця» і характеризує «помилкове уявлення про Бога як сторожа, наглядча і керівника людських вчинків» [19, с. 147]. В українській приказковій творчості закарбувалось розуміння Божої щедрості: *Кому Бог дасть, то й на плечі завдасть*. Цей вислів побутує також в іронічному значенні: Бог «щедрій на біду, на нещастя, яких дає чоловікови не раз понад його силу» [3, т. 10, с. 80].

У стані розпачу люди кажуть: *Хай діється воля Божа; Так судила Божа воля, щоб давила нас недоля; Гірке життя, гірка доля — що ж робити! Божа воля!* [39, № 2443]; *Чи ж то така Божа воля, що нещасна моя доля?* Якщо ж віра є опо-

рою людини, тоді вона знає, що «немає причин впадати у знеохочення стосовно несприятливих обставин» і знаходить в собі «нові, Божі сили для діяльності» [2, с. 118]. Згідно з народною філософією, *Біг коли дасть, то ще й завдасть*: коли чи добро, чи лихо випаде на долю людини, то водночас обставини допоможуть їй пережити це, використати або перетерпіти [3, т. 10, с. 65].

Для національного характеру мислення типовим є переконання, що люди зазнають добра і втрат з Божої волі, яка більшою мірою щедра на лихо, ніж на щастя: *Коли Бог дає, то й дзюрами пхає, а як забирає, то й двері відчиняє*: прибуток приходить повільно, а коли починається нещастя, то вже йде на всі заставки; *Як Бог вділяє, то і вікном пхає, а як відбирає, то й дверей не запирає*: доробитися добра тяжко, але втратити легко; *Як Пан Біг дає, то й скалубинами пхає, а як відбирає, то й двері не замикає*: добро приходить помалу, з трудом, а лихо відразу; *Як Бог дає шпару, вікно отвиряє; як забирає, дверей не запирає; Де Бог дават, і на скаборщи пхат, а як одберат, ани двері не запирає* [3, т. 10, с. 80, 90, 91; т. 28, с. 388, 389].

У приповідковому матеріалі можемо знайти й певне іронічне народне трактування схильності спиратися на систему людських розрахунків, і гумористичне ставлення до того, що можна назвати «глупотою невіри», яка обмежує розмір Божої дії. Людині легше погодитися із втратою того, що для неї має меншу цінність: *Здохла кобила, воля Божа була; впав батько з гори, — лихо го бери!* Це жартівливе протиставлення: кобила не здохла без Божої волі, а батько знайшов смерть там, де не повинен був її шукати [3, т. 28, с. 459]. У вислові *З Божої волі продав штани, купив солі* Божа воля значить «убожество, допущене Богом на чоловіка». *Що то Божа воле: раз ударив, а два знаки!* — жартівливо кажуть про побитого [3, т. 10, с. 100, 101]. Приповідки аналізованої тематичної групи, як бачимо, є носіями української сміхової культури, у них можемо простежити різні відтінки народного гумору.

Паремійне поняття Божого проводу

У важких обставинах, коли матеріальні блага перестають бути для нас опорою, виникає враження повної втрати панування над своєю життєвою ситуацією. У період втрат нас, як правило, переслідують

думки про майбутнє. Людина, яка підкорилася волі Божій, з довір'ям звертається у майбутнє, знаючи, що ним керує Провидіння Боже (або Промисел Божий), під яким розуміємо діяльність Богу, яка «скеровує весь хід подій у Богом створеному світі» [1, с. 224]. Народний світогляд, відповідно до християнського віровчення, Боже керування світом трактує як вічний план, за яким усі події (минулі, сучасні і майбутні) здійснюються: *У Бога все готово* [39, № 21].

Відповідно до пареміографічної картини світу, людина бачить над собою абсолютне у вищому бутті, тобто Бога-Вседержителя. За словами Є. Згарського, «перша думка, якою чоловік отримується між усіма іншими сотвореннями, є думка о Бозі. Бог, релігія, звичайність становлять істоту чоловіка» [24, с. 5]. Про Нього говорять: *Є пан над панамі; Всі ми під Богом; Всі ми під одним Богом ходимо; Кождий під Богом ходит* [3, т. 24, с. 387; т. 28, с. 389, 387; т. 10, с. 80]; *Без Бога світ не стоїть, без царя земля не правиться* [39, № 8075]. Народ відчуває таємницю буття Бога у світі і в самій людині, знаючи про те, що «Ним ми живемо, рухаємося і існуємо» (Діян. 17:27).

Перед нами постає образ народної душі, що все найкраще пов'язує з Богом, все до нього відносить і, зрештою, на цих відношеннях ґрунтує свої обов'язки щодо Творця, щодо ближніх своїх і щодо себе самої. *То все від Бога!* — так, зазвичай, закінчують розмову про різні пригоди в житті. Народ стверджує: *Бог найстарший*, тобто Бог у всьому перший [3, т. 10, с. 87, 69].

Хоч Бог своєю суттю залишається незбагненим для людини, вона все ж пізнає Його через віру, якої її навчає церква, а також через роздуми про наслідки божественних дій і виявів. За словами І. Франка, у записаній ним також приказці *Бог всьо в руках тримає* виражено «загальну церковну віру, що Бог-Вседержитель». Погляд на Бога як поняття всесвітнього порядку відбився й у паремії *Всім Бог рідит* [3, т. 28, с. 388; т. 27, с. 55].

Бог творить, опікує і підтримує створене, виступає гарантом його цілісності й незнищеності. *Господь усім токма* — значить, що Він погодить, поєднає всіх, не скривдить нікого. Він кермує усім, дає усьому порядок: *Господь усьому корма* [3, т. 16, с. 435]. Від Нього залежить доля кожної людини.

Всі ми в Божих руках. «Так потішають чоловіка в горю, — коментує приказку І. Франко, — значить: що тобі трапилось, може трапитися кожному з нас» [3, т. 10, с. 100]. Таким вимальовується паремійний образ Бога як творця, промислителя і вседержителя світу. Народнорелігійна віра є, як бачимо, не естетичним почуттям, а своєрідним «покірним поклоном розуму і серця перед величчю Божою» [4, с. 74].

Людський розум лише незначною мірою може охопити Божі досконалості. Філософи стверджують, що Бог є трансцендентний, поза людським досвідом. Пересічні люди теж погоджуються з тим, що Бог для них не зрозумілий, зрештою, так само, як і життя та смерть. «У противенстві до людини, тої маленької і незначної істоти, — говорить М. Любачівський, — стоїть безмежний, сам від себе відвічно існуючий Бог, який силою своєї волі, в часі почав творити, приводити у світ дійсний все з нічого» [20, с. 37]. Тому разом із псаломспівцем можемо тільки подивляти Його, і цей подив допомагає нам зрозуміти щось про нього: «Як великі діла Твої, Господи, Ти сотворив все в мудрості» (Пс. 103:24). У нашому побутовому мовленні, художній та публіцистичній літературі нерідко вживаним є варіант цього вокативного біблійного вислову — *Дивні діла Твої, Господи!* «Рефлексія взята з Біблії (мабуть із Псалтирі) — коментує І. Франко, — і ввійшла в уста через дяків на означення якоїсь несподіваної, злої або доброї події» [3, т. 16, с. 556]. Цей певний погляд на життя під кутом вічності, своєрідна молитва прослави Бога, яка твориться, коли людському розумові відкривається щось, що досі було недоступним. Так, наприклад, британський дослідник природи І. Ньютон «часами допізна вночі сидів над мікроскопом. Він так захоплювався видимою природою, що деколи забуваючи, що він не сам один у кімнаті, складав руки до молитви і кликав: «Великий Ти, Боже, і дивні Твої діла» [13, с. 51]. Наші сучасники і співвітчизники подивляють не елементарні частинки природи, а суспільне життя: «*Дивні діла Твої, Господи!*» — сказав би апостол, якби міг поглянути на панораму світу у кінці ХХ століття. Але вони завжди були дивні!» [37, с. 3]. Цей вислів майстерно вмонтований письменником Б. Лепким у внутрішнє мовлення персонажа, щоб якомога виразніше передати палітру його почуттів і думок: «Здавалося їй дивним і неправдоподібним, що Мати Божа так ско-

ро й так жахливо втратила сина свого єдиного, а вона, ігуменя Магдалина, бачить свого сина Івана во славі і в доброму здоров'ї: «Дивні і незбагнуті діла Твої, Господи!» [16, с. 49].

І. Франко зазначив, що вислів *Дивен єси Господи!* — це «окрик на вид чогось незвичайного», про походження якого народ склав жартівливе оповідання. «Оповідують, що раз Мойсей просив Бога, щоб показався йому лицем до лиця. Господь каже: «Не годиться тобі бачити мене лицем до лиця». Але Мойсей усе настає. Тоді Господь нарешті показався йому на хвилю, а потім питає його: «А що, як я тобі видався? А Мойсей каже: «Дивен єси Господи» — «Еге ж, — каже Господь, — але ти будеш і ще дивніший!». І дав йому роги на лобі» [3, т. 16, с. 435]. М. Номис у своїх «Українських приказках...» зафіксував такий варіант стійкого виразу, що передає величання Бога та захоплення ним: *Великий Бог — єйбогу!* [39, № 6781]. Подібне до цього вокативне речення знаходимо у «Псалмах» М. Шашкевича: «Великий єсть Бог и велике имя Єго! З небес на землю від кінця світа до кінця простирає ся воля Єго» [43, с. 61]. А кардинал Любачівський, повертаючись через півстоліття на рідну землю, мовив так: «З глибини душі й у вдячності Господеві кличу: Великий Ти, Господи, і чудні діла твої...» [35, с. 2].

Бог пустив Всесвіт в рух, але не залишив його, не стоїть осторонь від світу, як простий спостерігач того, що Він створив. Його присутність і сила пронизують все Його творіння. Той, хто планує майбутнє в категоріях релігійної віри, бере до уваги діяльність Бога-Отця і не сумнівається в тому, що Він сам піклуватиметься завтра про людей так, як робив це вчора і сьогодні. У традиційному народному світогляді Бог завжди був і є єдиною правдивою опорою: *Що Бог дасть, те й буде!*; *Що було, то бачили, що буде, побачимо, — а буде те, що Бог дасть* [39, № 2435, 4287]; *Буде, що Бог дасть* — значить, люди цього не знають і не мають на це ніякого впливу [3, т. 10, с. 131]; *Як Бог дасть, так буде* — «чоловік укладає собі всяко, але здобуток звичайно не залежить від його волі» [3, т. 10, с. 90]. Зміст приповідки *Што Бог дасть, то буде, а від зла і вином не викупитися* І. Франко окреслив саме як «народну віру в залежність людського життя від Божої волі» [3, т. 28, с. 538].

До тих «крилатих слів» в українській мові, які виражають «здорову, розумну, побожну психіку»

о. Т. Олійник зараховує саме стійкий народний вислів *Що Бог дасть* — «вияв повного довір'я, надії», що означає «віру в Боже Провидіння, що буде, як буде, так і буде — тобто дуже добре. А коли хтось у такій добрій вірі, він щасливий...» [25, с. 286]. Покладання на Божий провід закарбоване також у приповідках *Дасть Бог світ, дасть і совіт; Дасть Бог день — дасть і пожиток* [39, № 5318, 79].

Народне уповання на Боже Провидіння співзвучне євангельському закликіві тримати власні думки якнайдалі від майбутнього (Мт. 6:34). Ніхто не може знати, що з ким буде: *Ніхто з Богом на раді не був* [3, т. 27, с. 2]; *Я не Пан Біг, наперед не знаю* [3, т. 28, с. 388]; *Ніхто з Богом контракту не брав* [39, № 36]; *Хто ж в світі знає, що Біг гадає!* [40, т. 2, с. 50]; Божих сил не можна вгадати (Людині не дано знати, як Бог править світом [40, т. 2, с. 48]. Наведені вище вислови співзвучні з укладеним в уста Бога пророком Ісаєю: «Думки Мої — не ваші думки, і дороги ваші — не Мої дороги... Бо так, як небеса вищі від землі, так думки Мої вищі від думок ваших» (Іс. 55:8—9). Тому й народ упевнений, що *Господь ніколи не накладає обов'язків без призначення; Біг суде не так, як люде* [39, № 34]; *Всі ми в нашого Бога дурні; Бог з дурнями не говорить* (Бо вони не розуміють Божої правди); *Життя наше закоротке, щоб пізнати правду Божу* [40, т. 2, с. 47, 49].

«Тільки одне єство стоїть над людською драмою і розуміє її — Бог. Він знає, куди веде світ. І щоб розуміти точку зору Бога, — пише о. К. Панас, — треба було б бути Богом» [27, с. 100]. Саме таке переконання утвердилось у традиційній духовності українців: *Бог знає, що робить; Він знає, що починає; Нам не судити, що Богові робити; Господь Бог старий господар* (Рядити світом Бог знає добре й без нас [32, т. 1, с. 21]. «Бог знає скоріш, чого нам треба, нім ми у Нього просимо», — коментує В. Плав'юк приказку *Знає Бог із неба, що кому треба* [32, т. 1, с. 22]. У тих випадках, коли чогось не знаємо або не можемо передбачити, у народі прийнято казати: *Бог його знає!*; *А Бог його зна!*; *Господь його знає; Бог то святий знає, що з того буде* [39, № 7869, 7868]; *Бог те знає, а не ми грішні* (Ном., № 30); *Бог їх знає, що він до неї має. Знахарі, даючи ліки хворому, примовляють так: Коби не зашкодило, а чи pomoже, то Ти знаєш, Боже.*

Дослідження пареміографічної спадщини українців як одного зі способів релігійного самовияву нації засвідчує, що народ в простоті серця дивиться на своє сьогодення і не забігає думками в майбутнє, усвідомлюючи, що воно йому не належить, а повністю перебуває в руках Бога. Будь-яку розмову про «найближшу будучину» обов'язково попереджали формулою *Дасть Бог дочекати* [3, т. 23, с. 24]. Цей образний спосіб, у який український селянин висловлював свої думки чи запитання в *oratio obliqua* (непрямій мові), дивував і захоплював І. Франка. Він, зокрема, писав, що з уст нашого селянина слова плывуть, «як медова річка, овіяні дивним чаром здорової, чистої індивідуальності» [42, с. 9]. Важко не погодитись із І. Франком, адже усне народне мовлення свідчить про релігійність українців як невичерпне джерело оптимізму, надії і віри на краще, як засіб збереження рівноваги духу і психічного здоров'я.

Думки про те, що очікує людину, не породжують смутку, знеохочення і пригнічення в того, хто не має сумнівів у батьківській любові Господа, тому він не турбується надмірно про майбутнє, а з надією, сподіванням на добре завершення чогось каже: *Дав би то Бог!; Коли б то Бог дав!* [39, с. 145]. Носіями часто вживаного в мовленні вислову *Дасть Бог* є люди, які прагнуть забезпечити й обергти себе від усіх затій пануючого у світі зла, передаючи своє життя й долю на волю Вседержителя. Власні польові пошуки фіксують відповідне тлумачення нашими сучасниками цього загальновідомого фразеологізму усно-розмовної народної сфери: «Цей вислів вживають люди, які вірять у Божу допомогу, надіються на неї, сподіваються її отримати. Вона може стосуватися роботи, здоров'я, сімейного щастя чи ще чогось іншого», — пояснює молода жінка з міста Буська, що на Львівщині².

Згадуючи про свята або празник у наступному році, а також у розмові про майбутнє, наприклад, домовляючись про зустріч, в народі примовляють: *Дай Боже (в гаразді) дочекати!* або *Коби дав Бог дочекати* [3, т. 10, с. 75; т. 16, с. 317]. Варто зауважити, що такі вислови народної побожності відповідають біблійним настановам про те, як повинні вира-

жати свої думки християни. Дозволимо собі навести цитату зі Соборного послання апостола Якова. «А ну тепер ви, що говорите: «Сьогодні чи ввввтра ми підем у те чи те місто, і там рік проживемо, та будемо торгувати й заробляти», ви, що не відаєте, що трапиться ввввтра, — яке ваше життя? Бо це пара, що на хвилику з'являється, а потім зникає!.. Замість того, щоб вам говорити: «Як схоче Господь та будемо живи, то зробимо це або те» (Як. 4:13—15).

Усталений спосіб ведення розмови українцями зафіксовано в художній літературі, як-от у трилогії «Волинь» У. Самчука: «То, батюшка, *кебто Бог допоміг* з нужди вибитися. Хто своїй дитині ворог...»; «Коли б його, *Бог дав*, продати ту овоч, як слід...» [33, № 6, с. 84; № 5, с. 37]. У покладанні надії на Бога виявляються такі риси народного характеру, як турбота про життя і «хліб щоденний» у розумних межах, брак пихи, зарозумілості. Такі мислеформи узгоджуються з християнським принципом, за яким «слід робити так, наче б усе залежало від нас, а надіятися на Бога так, наче б усе залежало від Бога» [5, с. 32].

У народі розуміли, що результати людської праці залежать не тільки від старань самої людини. *Всьо надармо, як Бог не ласкав*, — казали українці. Цю скристалізовану у приказці народну думку розгорнуто в розмові з одним із наших респондентів. «Як Бог не поблагословив тобі твого добра, то всьо надарма, — стверджує він. — Ми нічого з собою не заберем... Нераз ті діти або скажут нам дякую, або і води не подадуть за ту тяжку працю, що ми так старалися... Як Бог не поблагословит ту нашу працю, то всьо піде надарма. Хіба мало так було: великі господарства, великі господарі, хазяїни — то могли з презирством дивитися на тебе, що вони такі господарі. Переживаємо якийсь час — всьо так змінюється, багатство зникає. Бог забирає так скоро тих людей, що вони навіть не можуть потішитися тим добром, або то вже для них не має значення...»³.

Паремійна творчість українського народу відображає погляди селян на Бога як управителя природними явищами, які нерідко зводять людську працю нанівець: *Ой година, паноньку, але що ж робити, коли так Бог дав* — «година» тут у значенні

² Домашній архів автора. Тарасюк І.П. Уявлення українців про співпрацю людини із Богом у народних приповідках: Польові матеріали, зібрані у 2009 р. — Арк. 31.

³ Домашній архів автора. Тарасюк І.П. Уявлення українців про співпрацю людини із Богом у народних приповідках: Польові матеріали, зібрані у 2009 р. — Арк. 47.

«лиха погода» або «негода» [3, т. 28, с. 414]. Як Бог не годит, то й вогонь не горит; Як Пан Біг не годит, то й у печі не горит — значить: як нема щастя, то й найкращі почини сходять ні на що [3, т. 16, с. 372, 373].

У релігійній свідомості людини Бог як творець має повну владу над своїм творінням, у тому числі над силами, явищами природи: Коли Біг годить, то й огонь горить — коли Бог дає щастя, дослівно: дає погоду [3, т. 10, с. 80]. «Люди свої поля обробляють різними добривами, багато разів сапають, вививають бур'яни і чекають гарних плодів зі своєї обробленої землі. Коли є неврожай, вони стають розчаровані і, мабуть, не всі знають, що і Бог бере участь у їхній праці, Він дає наказ ниві родити чи ні. Так що просім, щоб родило», — розмірковує шістдесятирічна жителька Львова над змістом приказки I на гною не виросте, як Бог не зародить⁴. Нещодавно довелося почути у розмові двох жінок, які гомоніли в автобусі по дорозі додому про затяжні дощі, що не вщухали після тривалої посухи, таку приповідку: Не просіт в Бога дощу, а просіт врожаю. Народний погляд з цього приводу висловлений у безлічі паремій, як-от: Не з солі, не з ролі, а з Божої волі; Не родит ролі, але Божа волі — на «найліпший рілі в лихий рік буває лихий урожай» [3, т. 27, с. 33]; По Божому гречка родить, — кажуть, коли хтось загадає наперед [39, № 2608] і сподіваються: Як Господь позоволит, пшениці сі вродит.

Ці та низка інших загальноновживаних в народному мовленні стереотипних висловлювань, як-от: Коли Бог не велить, то нехай не болить [39, № 8346], — це відповідь людини на особисту волю Вседержителя, що проявляється кожної миті як подія, це підпорядкування актуальному діянню Божому і готовність завжди ставити його на перше місце. «Діти ростуть і кожне з них хай буде те, що Бог і ми хочемо, — каже герой твору У. Самчука. — Хай вони свідомо знайдуть свою стежку» [33, № 6, с. 55].

Різноманітні за призначенням, використовувані в різних ситуаціях (вибачення, подяки, побажання, благословення, прощення, привітання та інше) й емоційних станах стійкі вислови з народного мовлення відображають особливий світ, у якому Бог є актив-

ною, діючою силою в житті людей: Бог (Господь) дав (дає); Бог (Господь) милував (помилував); Бог (Господь) несе (приніс); Бог (Господь) привів; Бог (Господь) прийняв [душу] до себе; Бог (Господь) розум одібрав (відняв, забрав); Бог простить; Бог розумом зобидив (обділив); Бог розум послав; Бог розуму не дав; Дасть (поможе, пошле) Бог (Господь) милосердний; З чим Бог послав; Чим (що) Бог послав (дав); Як Бог велів; Як Бог (Господь) помилує (боронить); Як Бог дасть; Як Бог на душу покладе (положить); Все від Бога; Боже благослови; Хай (нехай) Бог (Господь) прощає (простить); Хай (нехай) вас (тебе) Бог (Господь) благословить; Хай (нехай) вас (тебе) Бог (Господь) не забуде; Бог на поміч; Бог тобі (їй та ін.) суддя; Помагай Біг; Хай (нехай) Бог (Господь) помагає; Бий тебе сила Божа; Бог (Господь) би тебе (його, її та ін.) скарав; Хай (нехай) тебе (його, її) Бог (Господь) поб'є (покарає) та інше [41, с. 36—43].

Народний світогляд виявляє форму релігійної свідомості, в якій Бог є не предметом теологічних спекуляцій, яким можна маніпулювати за допомогою наукових і філософських аргументів, — а особою, яка бере активну участь у житті людей. У народному афористичному мовленні вимальовується картина світу, в якій людина бачить залежним від волі Всевишнього час, термін свого перебування на землі. Бог той, хто дає і визначає тривалість життя кожної людини. За твердженням І. Франка, у віруваннях народу відбився погляд, за яким Бог виконує роль «містичної Парки Судільниці»: Доки Бог жити судит [3, т. 23, с. 118]. Варіантами до цього звороту є такі народні вислови: Поки Бог віку протягне [39, № 7736]; Доки ми Бог жити подовжит... жити позоволит; Хто це знає, доки нам Бог віку подовжит («доки поживемо, на це Божа воля»). Він не знає, на що го Бог на світі держит, — кажуть про того, хто не знає різниці між добрим і злим. Мене буди Бог диржати і добрі люди, — говорить чоловік, надіючись ще прожити довгий час [3, т. 10, с. 77; т. 28, с. 448, 446, 389].

За народними переконаннями, Боже провидіння виявляється і в тому, що Господь користується людьми та природними засобами, щоб прийти людині на допомогу: Баба з лікарством, а Бог з помоччю; Як Бог допоможе, то й баба допоможе [39, № 8416, 8415]. Зокрема, Божим даром є не тільки саме життя, а й

⁴ Домашній архів автора. Тарасюк І.П. Уявлення українців про співпрацю людини із Богом у народних приповідках: Польові матеріали, зібрані у 2009 р. — Арк. 3.

здобутки медицини: *Пошле Бог вік, то дасть и лік; Як дасть Бог на вік, то найдеться и лік* [39, № 8344]. Лікар сам по собі не може «ручитися» за життя хворого: *Лікар дає лік, а Бог вік* [3, т. 24, с. 354]. Такі уявлення й досі збереглися у свідомості українців. «Жодній людині не відомо, скільки їй жити, це знає лише Бог. І незалежно від того, хвора вона чи ні, її життя буде продовжуватися доти, доки захоче цього Бог. Коли Бог дав людині життя, то Він і піклуватиметься про неї аж до смерті, тобто коли вона захворіє, то знайдуться і ліки, які вилікують хворобу. Це і є любов Бога до нас. Буває, люди потрапляють у страшні аварії, після яких можна і не вижити, але стаються чудеса: життя продовжується, бо цього хоче Бог», — почули ми від студентки зі Сокальського району Львівської області⁵.

Світоглядні переконання українських селян про Божий промисел в їхньому житті майстерно передав у своєму творі У. Самчук, характеризуючи свого головного персонажа, зокрема, такими словами: «Він вірив, що Бог мудро будував наш світ. Дав він хворобу, але й лік від неї. Все потрібне, все на місці. Збагнути мудрощі великого творіння — значить вірити у велику доцільність усього, що дав нам найвищий Творець — і, вірний своїй філософії, він стійко і мужньо зустрічав усяке горе, так само, як і радість, шукаючи нової рівноваги» [33, № 6, с. 29].

Народознавець Є. Згарський, аналізуючи численні приказки і прислів'я зі збірки М. Номиса, які, за його словами, «полны самыхъ быстроумныхъ убѣдительныхъ истинъ», уважаючи їх доказом вродженого глибокого нахилу народу до філософських роздумів, підкреслював особливу роль віри у його самозбереженні, писав, що «народъ у Бога находилъ отраду, потѣху: *Живый народъ нашъ, якъ долго жива его вѣра*» і лихо такому народові, якщо поміж людьми замертвіє віра. «Кто вѣритъ, того Богъ не оставитъ, а невірний безъ проводу Божого ступає на путь лукавства». Приповідковий матеріал дослідник розглядає як відображення релігійного світогляду, за яким «въ полной горячой вѣрѣ сдается человекъ во всѣхъ дѣлахъ своихъ на Бога; вѣра проводитъ его черезъ всѣ случаи жизни, вѣра потѣшаетъ въ часъ смерти» [24, с. 12, 8—9].

⁵ Домашній архів автора. Тарасюк І.П. Уявлення українців про співпрацю людини із Богом у народних приповідках: Польові матеріали, зібрані у 2009 р. — Арк. 28.

Немає нічого певнішого, ніж смерть, вона є загальною долею людей: закон смерті стосується усіх, і в тому законі нема жодних винятків. *Коби життя, а смерть прийде, — каже народ* [32, т. 1, с. 123]. *Як напише Бог смерть на роду, то не обійдеши и на льоду* [39, № 13929]. «Що кожного чоловіка певно не минає, то смерть, — коментує Є. Згарський народнорозмовні вислови *Сей світ позичений; Сей світ як маковий цвіт; Чоловік на світі як муха, як банька на воді*». Народознавець зазначає, що людина, як і будь-яка річ, своїм тілом є явищем, природа ж усяких явищ не тривала, а мінуща. «Якъ уродилась, такъ и помирає на свѣтѣ каждая людина: *Отъ смерти ни откреститися, ни отмолитися; Смерти не отперти; Смерть не минающа дорога*. Ростуть всѣлякіи лѣки, но на смерть ніякого: *На смерть нема зеля; Смерть лести не знає*» [24, с. 26—27].

Але у цьому загальному законі є три речі невідомі: коли помремо, як і де це станеться. *Бог не трубить, коли чоловіка губить*, тобто не попереджує людину, «зсилає загибель несподівано». І. Франко пов'язує походження звороту «Бог не трубить» з відомою прикчею про смертну трубу зі старозавітного оповідання про Варлаама і Йоасафа [3, т. 10, с. 70].

Раптова, «нагла» смерть уважається в народі великим нещастям або карою Божою, виняток становить, як щаслива в Бога, смерть від грому. Тому просили: *Не дай, Боже, наглої смерти* [3, т. 27, с. 126]; *Дай, Боже, з який час лежати, а не нагло помірати* [39, № 8303]. Проте тривале перебування між життям і смертю теж не є бажаним: *Боже, як прийде час умерти, не допускай довго лежати — кажи прийти смерті!* [39, № 8304].

Властивим людині є також боятися глибокої старості. Не дай, Боже, нікому дочекати великої старості, — кажуть зазвичай. Цікавим є зафіксоване під час польових розслідувань пояснення цього народнорозмовного вислову: «Шоби не бути комусь в тягар. Навіть може бути і стан тяжкий в людини, але є в родині так, що ніхто тобою не тяжиться, ніхто на тебе не відказує, радіє. Навіть коли людина лежача, але родина ходить за тою людиною і задоволена, що вона жиє... Але часом аж потім приходиться розуміння, що хворій людині треба уступати у всьому... Шоби людина не відчувала, що вона є комусь тягарем. Є багато напасли-

вих старих, що вони собі нічого з того не роблять. Не залежить то від глибокої старости. Як людина не має коло кого бути і не дає сама собі ради зроби́ти коло себе найпростіші речі — то вже трудно. Якщо ти не маєш нікого, хто би до тебе заглянув, запитався, чи ти нічого не потребуєш — не дай, Боже, такої глибокої старости»⁶.

Великим нещастям уважається й смерть на самоті, без присутності людей: *Не дай, Боже, смерти без людей*. Кожен волів би закінчити свою земну мандрівку спокійно й у своїй хаті, а не десь далеко поза рідною домівкою чи в чужому краю, тому бажали собі: *Дай, Боже вмерти, та не під чужим плотом!* [3, т. 27, с. 126, 237] або *Не дай, Боже, під чужим дахом умирати*. Таке бажання продиктоване гірким життєвим досвідом народу. «Не дай, Боже, якась біда, якась війна — і твої хати нема, твого даху... В своїй хаті, навіть як не маєш родини, то чужий ті шось допоможе... Навіть в лікарні вмирати — то є тяжко, — ділиться з нами своїми міркуваннями старенька жінка. — Що є вдома, то вдома. Дехто не може вмерти в чужих стінах. То страшно — між чужими вмирати, ліпше нічо не пам'ятати. «Борони нас, Боже, від наглої, несподіваної смерти» — то всюди так пише. Людина живе і має бути готова, має бути висповідана і прийняти причастя»⁷.

Час і спосіб смерті заклав перед нами Господь для того, згідно з християнським вченням, щоб ми завжди були готові до неї [26, с. 41]. «Пам'ятаю я, Господи, що коли післав Ти нас на світ, як слуг Своїх, то прийде час — і Ти покличеш нас знову до себе, — йдеться у молитві про щасливу смерть. — Але від очей наших закритою є Воля Твоя, для того, щоб ми не знали часу нашої смерти і тому кожної хвилини готувалися до Твого поклику» [21, с. 182]. Старі люди, коли їх питають про здоров'я, відповідають: *Держит нас Пан Біг до якогось чысу* або *Здоров, поки Бог подержит; Жию, доки Біг дасть* [3, т. 16, с. 543, т. 23, с. 174, 121]. *Ріжних людей Пан Біг на щось держит; Всім нам Бог кінець дер-*

жить («призначив, що з нами має бути»); *Всіх нас Пан Біг на щось держить* [3, т. 24, с. 336; т. 23, с. 289; т. 16, с. 276], — переконані віруючі люди, які цілковито віддаючи своє життя в руки Вседержителя і Його проводів, покладають надію на Нього, що Він провадитиме їх відповідно до призначення й мети, до якої Він їх призначив, тобто до «вічного щастя з Ним і в Ньому в небі» [20, с. 11]. *Най мі Бог діє, де хоче*, — примовляють у значенні «нехай по смерті Бог робить зі мною, що хоче, а тут я не можу інакше» [3, т. 10, с. 82]. Про людину, доля якої невідома, здогадуючись, що вона пішла і померла десь на чужині, кажуть: *Пішов та й го Господь прийняв* [3, т. 24, с. 547].

Відомо, що питання терпіння, смерті, сенсу життя мають визначальне значення для всього людського буття і викликають занепокоєння й тривогу. Релігійна пропозиція звільняє людину від екзистенційних страхів і сумнівів. Віра не знімає великої кількості питань, але «дає нам почуття впевненості, яке робить біль більш терпимим, невдачі більш відносними і дозволяє нам усвідомити наше земне існування як перехідний етап до Вічності» [23, с. 92]. У формулі жебрацької молитви за покійника мовиться: *Прийми го, Господи, де всі св'яті праведні спочивають* [3, т. 16, с. 437]. Про того, хто умер, образно кажуть: *Спрятав го Бог з того світа* [3, т. 27, с. 163]. Людина є гостем у світі земному, прийшла з невідомого і повертається в невідоме. *Аби го Бог уже раз із цього світа зібрав!* — говорять проневиліковно хворого, що не живе, а мучиться [3, т. 10, с. 79].

Чітке уявлення про людське життя як тимчасове перебування на цьому світі фіксують польові матеріали. «У кожної людини на Землі є своя місія, і коли ми її виконуємо, тоді Бог забирає нас до себе, — розповідає мешканка Жидачівського району Львівської області. — Раніше дуже дивувалася, чому Бог забирає від нас молодих, дорогих нам людей... і досі дивуюся. Але, напевно вони зробили на цьому світі те, що мали зробити, виконали Його волю»⁸.

Цікавим з цього погляду є народнорозмовне означення поняття смерті як *дороги до Бога* [3, т. 23, с. 35]. Вислів *Він на Божій дорозі* значить

⁶ Домашній архів автора. Тарасюк І.П. Уявлення українців про співпрацю людини із Богом у народних приповідках: Польові матеріали, зібрані у 2009 р. — Арк. 49.

⁷ Домашній архів автора. Тарасюк І.П. Уявлення українців про співпрацю людини із Богом у народних приповідках: Польові матеріали, зібрані у 2009 р. — Арк. 8.

⁸ Домашній архів автора. Тарасюк І.П. Уявлення українців про Бога: Польові матеріали, зібрані у 2007 р. — Арк. 14.

«ладиться вмирати, дуже хорує, конає вже» [3, т. 10, с. 100]. Смерть викрадає в людини життя, беззмисловність спонукає її шукати мету свого Творця, щоб таким чином знайти власний сенс. Стейкі звороти мови фіксують відгомін народних вірувань у загробне життя як продовження земного з усіма його заняттями, як-от: *Пішов до Бога вівці пасти* [3, т. 10, с. 200].

Людина помирає тілом, але не помирає душею: *Душа не сусід: її не випреш; Душі не витряхнуть*. «Помирає чоловік такъ, якъ каждая звѣрина, — зазначає Є. Згарський, — але отличается отъ звѣрятъ своею душею: *Здохъ якъ песь, кромѣ души святои*. Душа оживляє, въ души духъ проживає: *Духъ святый изъ нами*» [24, с. 27]. За народними уявленнями, душа до того часу в нас, доки Бог судив: *Наша душа — Божа воля* [3, т. 28, с. 434]. Душа йде з тіла туди, куди їй Бог судить. *Бог ми душу дав, а ти не маєш права відбирати*, — говорить чоловік, на якого інший кидається до бійки. Хворий, якому набридло вже лежати, просить: *Боже, Боже, озми душу та дай здоровле!* [3, т. 23, с. 80]. І досі зворот *Віддати Богові душу* побутує у нашому мовленні у значенні «умерти». Старий дід, якого хтось привітав добродушно-жорстокою фразою «Діду, а ти ще жиєш?», відповів: *Живцем не полізу під землю, коли Бог душі не бере* [3, т. 23, с. 105].

Про того, хто нікому нічого не винен, нікому не робить кривди кажуть, що *Він лиш Богові душу винен* [3, т. 23, с. 80], а побажання *Нагрів би ти Бог душу* слід розуміти так: «щоб упокоїв її в раю» [3, т. 24, с. 427]. Тут доречно згадати, що у смислі, яким особа спрямовує себе до того, що є понад нею і що виходить за межі її смерті, Франко, один із авторів в царині екзистенціальної філософії, вбачав осмисленість людського існування. Це світло, яке осяює її, тепло, яке дозволяє подолати страждання, смерть, нікчемність і страх існування [11, с. 83].

Пареміографічний фонд українців є невичерпним джерелом для вивчення традиційних уявлень про смерть, «тамтой світ», «Царство Небесне» тощо, тому це питання потребує окремого розгляду. Зазначимо лише, що в народній приказковій прозі відображено розуміння земного життя як приготування до іншого, кращого життя; земля — то тільки тимчасове місце перебування людини, в якому не-

мало страждань, болю і зла, а справжнього щастя на цій землі не знайти.

Атрибути Божої волі в народних приказках і прислів'ях

У нашій народній мудрості закарбувалось розуміння Бога як найвищого принципу існування й життя Всесвіту: *Над Богом нема нікого; нема в світі над Бога* [39, № 6, 4], що відповідає християнській концепції про Бога, адже окремою й визначальною ознакою біблійного монотеїзму є перша норма Заповідей: «Не будеш мати інших богів, крім Мене», а також: «Господь Бог наш, Господь єдиний» (Втор. 6:4); «Я перший і останній, і крім мене нема Бога» (Іс. 44:6). Наведені вище приказки співзвучні й зі словами Спінози з його «Етики»: «Все, що є — в Бозі і без Бога нічого не може бути і нічого не можна собі уявити» [38, с. 347].

Досліджуючи народну інтерпретацію релігійного поняття Божої волі, можемо виділити кілька її аспектів. Передусім — це абсолютна **незалежність, суверенність, необмеженість**: *Хто Господу розкаже?* — Бог дає чоловікови те, що сам хоче [3, т. 16, с. 437]; *Біз усе дає, як сам знає* [39, № 32].

Бог є Володарем над усім, що діється, Він вільний і не є під жодним впливом чи владою будь-чого чи будь-кого, окрім Себе: *Волно Богу що хотіти, то чинити* [39, № 22]. Тут прослідковуємо збіжність народнорелігійного та біблійного образу Бога як того, «Хто все чинить за радою волі Своєї» (Еф. 1:11).

У паремійних поняттях можемо виокремити **визначальну і дозволу** волю Бога. Якщо визначальна воля — це те, що Він здійснює, то дозволена воля — те, що Він дозволяє, аби воно трапилося: *Як Бог допустить, пшениця сі вродит; Вже як Бог допустить, то й суха верба сі розпустить; Як Бог допустить, то й сухе дерево пустит*: станеться чудо, як на те буде Божа воля; *Як Панбіг допустить, той вовк із зубів пустит*: і лукавий, завзятий чоловік подобріє та змилується [3, т. 23, с. 31, 32].

Утверджуючи погляд про високу гуманність, здорові життєві основи народної моралі, відображені у народних приповідках, Є. Згарський пише, зокрема, про співвідношення людської і Божої волі у світосприйнятті українців. Дослідник наводить приклад діяльності людей «великої волі», справи усього життя яких не втрачають своєї актуальності по сьогодні-

нішній день. «О нихъ кажемъ, що воля ихъ свята была, а въ дѣлахъ ихъ самъ Господь Богъ воплотил-ся, — зауважує етнограф. — Такъ велику силу имѣе розумна воля чловѣка, если поблагословить Господь, бо насупротивъ Божой волѣ, не остоится ніяке чловѣческе дѣло» [24, с. 44].

Питання Божої суверенності і її відношення до людської волі народна мудрість вирішує так: *Чоловік думає, а Бог умає; Чоловік гадає, а Бог розполагає* [39, № 82]; *Чоловік мислить, а Біг рядить* — наміри чоловіка не все сповняються, бо ними керує вища сила [39, т. 28, с. 315]; *Чоловік крутить, а Бог розкручує* [39, № 84]; *Чоловік мислит, а Бог керує* — «чоловік стріить пляни, а їх сповнене не залежить від нього» [3, т. 24, с. 395]; *Хто собі що обіцує, тоє Бог ніцує* [39, № 19]; *Чоловік так, а Бог инак* — чоловік думає так, а стане зовсім інакше [3, т. 28, с. 316]. Ці твердження перевірені багатовіковим досвідом народного життя, в якому людська воля є завжди відносно малою частиною будь-яких обставин. Людина підлягає багатьом впливам, які є поза її контролем. Вона має свободу, але у певних визначених межах. Звичайно, будь-яка особа не аж так обмежена, щоб не мати сили приймати рішення і робити вибір.

За твердженням Є. Згарського, всемогутня Божа воля і сила не пригнічує ні волі, ні сили «всѣхъ безчисленныхъ истотъ», оскільки Бог є сам по собі «найдокональшою свободою: *Его воля, его и законъ*». Бог, «доконалая свобода», не є творцем неволі: дав кожній істоті «сукромую волю, дабы стремилась къ свободѣ». Людині дав Бог розум, щоб вона законом досягала свободи, яка полягає, на думку народознавця, у поєднанні закону з волею людини. «Чловѣкъ отъ самого Бога изъ разумомъ сотворений на волю: *Воленъ Богъ, та и ты; Кому разумъ, то и воля*» [24, с. 6, 39].

Проте той, хто створив світ і його закони, у жодній мірі їм не підвладний. Він може з абсолютною свободою все зупинити, переступити чи змінити. *Не все ж Біг дарує, про шо люд міркує; Чи дасть Бог — не одмолиться, не одкупиться* [39, № 71, 83, 51]. *Як не ради, а не буде так, як ти хочеш, а так буде, як Бог дасть; Не так буде, як ворожка шепче, а так буде, як Бог дасть* [39, № 1072, 234]. «Ничимъ разумъ чловѣка проти Божой волѣ», — пояснює Є. Згарський приказку *Як Біг*

не схоче, то хоть бись десять голов мав, нічого не зробиши [24, с. 6]. Мати десять голов — значить «мати розум за десять людей» [3, т. 10, с. 90; 39, № 17]. Коментуючи приповідку *Чого (кому) Бог не дасть, того и коваль не викує* [39, № 83], учений стверджує: «Высшіе судьбы, а нежели всякій разумъ, всякая воля, всякіи чловеческіи усилія, разрешають щастье въ войнѣ» [24, с. 96]. Вільна воля Божа є для віруючих велика і незбагненна. У цьому християнський світогляд є принципово відмінний від політеїстичної ментальності.

В уявленнях народу Божа воля є **нездоланною, всесильною**. Жодна подія не може відбутися всупереч волі Всевишнього. Людина не може протиставити себе Божій волі і змінити дію Його сили: *Волно Богу и зв'язавши в рай укинути* [39, № 23]; *Богу сі не спротивиши* — що Бог дає, мусиш приймати; *Силою в Бога не взяти; З Богом не биться; З Богом до бійки не станеш* — силою Богу (Божому присудови, наприклад, смерті, хворобі) не спротивишся; *До Бога з києм не підеш; Каменьом до Бога не докинеш* — проти Божого присуду не запротестуєш, не збунтуєшся, що Бог дає, мусиш приймати [3, т. 10, с. 71, 77, 79]; *З Богом не будеш позиваться* [39, № 41]; *З Богом до права не підеш* — що Бог дасть, треба приймати, суперечка неможлива; *З Богом нима права* — що Бог кому судить, того ніхто не розсудить [3, т. 10, с. 77; т. 28, с. 389]; *З Богом нічого жартувати; З Богом не з хлопцем жартувати*. Така народнорелігійна постава щодо Божої волі відповідає біблійним нагадуванням людині про її повну залежність як створіння: «Хто бо сопротивиться Його волі? А хто ти такий, чоловіче, що сперечаєшся з Богом?» (Рм. 9:19).

Цю трудність — примирення божественної суверенності і людської волі — називають антиномією, тобто очевидною суперечністю між висновками, які видаються однаково логічними, поміркованими і потрібними. Суверенність Бога в жодний спосіб не зменшує нашої свободи: «нашим привілеєм і відповідальністю є знати і чинити Його волю» [17, с. 33]. Народнорелігійне розуміння світу, за яким створіння повинно смиренно поклонятися волі свого Творця всюди, де вона проявляється, майстерно передав У. Самчук устами одного зі своїх персонажів: «... Але Господь Бог у великій своїй мудрості створив наш мир так, що коли ми уважніше приглянемося

його творінню, не знайдемо сміливості *перечити Його великій волі*. Все, що стає з нами, все потрібне, все необхідне. Ми можемо плакати, можемо ламати з розпуки руки, але *Воля Всевишнього є неухильна... Певно, так є ліпше. Так хоче найвища воля»* [34, с. 49].

Приповідки вербалізують такий досвід сприйняття Бога, за яким Його воля щодо людини є **немину-чюю**. Приказку *Як Бог дасть, то і в вікно подасть* І. Франко характеризує як «фаталістичний погляд на щастє: воно приходиться не раз до такого, що його зовсім не шукає», а вислів *Що Бог має дати в лісі, то й до хати принесе* — «фаталістичний погляд на неминучість певних пригод у людському життю» [3, т. 10, с. 90, 89]. Значне місце паремії подібного змісту посіли у збірці М. Номиса: *Кому Господь має що дати, то дасть и в хаті; Коли Бог дасть, то и в вікно вкинь; Як Бог дасть, то и в окно подасть; Як Бог дасть, то и тут завдасть; Як Бог дасть, и в печі не замажешся; Що Бог навине, того ніхто не мине* [39, № 1676, 4288, 1678, 14, 2174, 55].

Божа воля є **втіленням долі** як неминучості: *Нема долі без Божої волі; Доля луччая Божая, ніж матчиная; Як не дав Бог талану змалку, то й не буде до останку; А що зробиш, як судьба Божя; Бог дасть долю и в чистім полю; Лежень лежить, а Бог для нього долю держить... а над ним Бог кряжить; Лежухові Бог долю дає* [39, № 1680, 1749, 8948, 1682—83].

Слід зазначити, що традиційні й сучасні погляди народу щодо життєвого шляху людини як наперед визначеного Богом, у цілому збігаються. Ось як висловив свої міркування на цю тему один із наших респондентів: «Уважаю, що десь там, у Бога, написана доля кожної людини. Він знає наперед, що має статися, і просто веде нас по різних стежках, для когось — тернистих, для когось — не дуже, до кінця»⁹.

Народною вірою в фаталізм людського життя пояснює І. Франко приказку *Бог кожному призначує частку ще нім на сьвіт прийде* [3, т. 28, с. 302]. В «Галицько-руських народних приповідках» знаходимо ще такі стійкі вислови даної тематичної групи: *Бог кожному чистку тримає* («народне віруване, що Бог призначує кожному чоловікові його

долю»); *Чоловік стріляє, а Біг кулі носить* — людські наміри часто перебиває доля; *Ніхто не знає, що му Бог судив* — не знає наперед своєї долі [3, т. 28, с. 388, 316, 447]; *Яку ми Пан Біг дорогу дав, таков іду*, тобто, яке заняття, становище в житті я зайняв, такого і тримаюся [3, т. 23, с. 41]; *Як кому Бог призначит, так буде; Що кому Бог судить, того ніхто не розсудить* — значить: що з ким має статися, того ніхто не відверне [3, т. 24, с. 590; т. 27, с. 186]; *Дав Пан Біг по доленьці, як мамі, так доненьці* — яка мати нещаслива, така й донька; *Дав їй Бог долю, як фандолю... як бандолю; Що кому в Бога записано... суджено... Бог судив* — «то його не мине, то буде»; *Як би я Богом був, то би-м не так запорьидив* — жартома «уговкують» чоловіка, який нарікає на свою долю [3, т. 24, с. 492; т. 10, с. 74, 89, 90].

Побутує переконання, що схильність людини до чогось, те, чому вона надає перевагу, особливості її внутрішнього світу — теж визначені Богом. Про того, хто змалку має певні думки, або кого тягне до чогось, кажуть: *Положив му то Бог на душу* [3, т. 23, с. 83]. В народі існувало застереження уникати товариства людей, яким «із природи призначено бути злочинцями» і які з дитячих літ набувають злочинних звичок — *Стережися того, кого сам Біг назначив* [3, т. 27, с. 175].

У процесі християнізації народного життя загальнопоширеною стала думка про те, що пару, чоловіка чи дружину обирає людині саме Бог. Варіантом загальновідомого євангельського вислову «*Що Бог спарував, людина нехай не розлучує!*» (Мт. 19:6) є народна паремія *Що від Бога суджено, то від людей не розлучено*. Так говориться про молоду пару, яку люди намагаються розлучити обмовами й заборонами [3, т. 10, с. 89]. Приказку *Перша жона від Бога, другу люди втараскают, а третю злий дух дає* І. Франко визначив, як песимістичний, хоч практичними досвідами аж надто часто справджений погляд на повторне подружжя [3, т. 23, с. 134].

В. Плав'юк зафіксував цілу низку приповідок, у яких йдеться про родинні зв'язки між людьми, як визначені Богом. Наведемо ці народні афоризми разом з коментарями до них: *Мама від Бога, а мачуха від людей* (мама призначена Богом, а мачуху люди порадили взяти); *Матері не купити, ані заслужити* (лише одну маму маємо, призначену Богом); *Що від*

⁹ Домашній архів автора. Тарасюк І.П. Уявлення українців про Бога: Польові матеріали, зібрані у 2007 р. — Арк. 14.

Бога суджене, то від людей не розлучене (що Бог призначив, того вже людям не змінити); Від Бога люб, а від попа шлюб (милий призначений Богом, а священик звінчає); Парохія і жєна — то від Бога суджена (віра фаталізм, що все на світі має призначену долю); Жінка призначена чоловікові, як і смерть, від Бога (народне вірування, що все для нас призначене Богом: і жінка, і смерть); Добра жєна і здоровля, бо з нами є Божє воля (жєна і здоровля призначені нам Богом. Віра в фаталізм — призначення) [32, с. 195, 24, 200, 242, 125]. Отже, для віруючих Божє воля — то єдина норма життя, що характеризує їх як простих духом людей, вільних від удаваності, двоєдушності, лицемірства, фальшу. На думку о. Т. Олійника, така простота впливає з віри в усюди присутнього Бога, який бачить людські серця і думки, бо людина — така, якою її бачить всевидючий Бог, а не така, як про неї думають інші [25, с. 47].

Поряд з народною творчістю, яскравим відображенням української духовності є художня література, в якій, за словами В. Яніва, «релігійність українського народу мусіла витиснути свій слід безпосередньо» [44, с. 185]. Тому словесні формули мови художніх творів є багатим матеріалом для дослідження релігійного світорозуміння і світоставлення. До тих майстрів художнього слова, що вміло передають колорит мовлення і мислення українців, належить Б. Лепкий. Ось які приклади усвідомлення людьми свого життєвого шляху як наперед визначеного Богом знаходимо у першій частині трилогії «Мазєпа»: «Двигай цей хрест, мій сину, двигай, Господь його на тебе вложив, терпи!»; «Невже ж ти знаєш, кого тобі Господь судив? Але когось Він уже напевно вибрав для тебе...»; «Долі не маю. Таку мені долю Бог судив, ніби курям на сміх» [16, с. 53, 65, 61].

У свідомості народу поняття необмеженої і неминучої Божої волі пов'язане з поняттям Божої влади і сили: Божє воля, Божє власть! — Божє воля, Божє сила! — ...що Бог схоче, те й зробить. — Божє власть, — що схоче, те й дасть [39, № 2434]. «Богъ то истота, въ которой одно: воля и сила, — розмірковує Є. Згарський над семантикою приказки Божє воля — Божє й сила. — Такъ воля и сила въ одному, суть крайніи знамена Божой истоты. О такомъ Бозѣ учитъ свята церковъ, такій Богъ есть христіанскімъ Богомъ. Всемогущая Божєя сила есть всемогущою Божою волею [...] Богъ,

що найдокональша, найвысша истота, бо *Що его воля, то и сила*» [24, с. 5—6].

Зміст низки паремій засвідчує народне розуміння Бога як безмірно вищої від людини особової істоти, яка втілює в собі незбагненну надприродну, трансцендентну силу, що перебуває поза людським пізнанням: Божих сил не можна вгадать [39, № 31]; Хто то годен Божу міць пізнати! — значить, «ніхто не годен дійти і зрозуміти всі тайники природи» [3, т. 16, с. 366]. Сила Божє, не наша; І найсильніші дістають силу від Бога; Де кінчається людська сила, там починається Божє (чого не може зробити людина, те може зробити Бог). Таке розуміння незалежної Божої волі і сили відповідає старозавітному образу Бога: «Страшний Господь, превеликий і влада Його — предивна!» (Сир. 43:28).

Народне трактування всемогутньої і незалежної Божої сили фіксують й етнографічні матеріали, зібрані під час польових досліджень. «Як є зло, ненависть — то є на то Божий суд. То не геци, — застерігає у розмові з нами вісімдесятилітній дідусь. — Во, скільки тепер є і стрешеніє землі, і потопи розмаїтїї. То жеби-сьте знали, то воно до того йде, шо земля сі простує: де гора, де низина — то всьо єднакове буде... Бачиш, які герої були: Гітлер, Сталін був. Той хотів чорного, а той хотів червоного... Бог давав їм розум: «Роби, як хочеш, я ті даю багато-багато...» Москалі хотіли християнство скасувати, Гітлер хотів Європу завоювати. Але Божє сила перемогла»¹⁰.

Аналізовані пареміографічні зразки дають змогу прослідкувати зв'язок народної фразеологічної образності з етнокультурними пріоритетами наших предків. Цікавим з цього погляду є етнопсихологічний ідеал українського воїна-лицаря, оборонця віри християнської і Руської землі, характеристику якому дав М. Грушевський на прикладі «Слова о полку Ігоревім». Наш видатний історик наголошує, зокрема, на готовності русича «у кожній хвилі віддати себе на волю Божу, «стати на суд», зарискувати життям, яка цінилася як прикмета мужа, «мужа» у властивому значенні». Сила духу воїна мотивувалась його релігійними переживаннями, уявленнями і переконаннями. «Справжній муж повинен бути на все готовим, спокійно дивитися в очі смерті і не втікати від суду

¹⁰ Домашній архів автора. Тарасюк І.П. Уявлення українців про Бога: Польові матеріали, зібрані у 2007 р. — Арк. 20.

Божого. Мужньому князеві годилося на чолі полку розпочати битву і дати себе *Божій силі*» [7, с. 224]. Покладання на Божу волю, силу, підтримку і допомогу впродовж століть становило сутнісний елемент ментальності українців: *Як Бог не допоможе, то й святі не оборонять; З одним Богом на сто ворог* [39, № 16, 12], — говорили вони.

У традиційних уявленнях народу ще одним атрибутом Божої волі є її **всеомогутність**. Коли хтось «оповідає якийсь неправдоподібний, страшний випадок або говорить про якісь дивні, невидані твори природи», то кажуть: *У Бога все мога* (Бог всемогутний) [39, № 20]. І. Франко вказував на євангельське походження цієї приповідки [3, т. 10, с. 87]. «Бо для Бога нема неможливої жодної речі!», — промовляв архангел Гавриїл до діви Марії (Лк. 1:37). Цими ж словами звертався Ісус до апостолів: «У людей це неможливе, — але не в Бога; у Бога все можливе» (Мк. 10:27).

Таке переконання сповнює надією, тому важливе як для окремої людини, так і для всього народу. Роздумуючи про ті терпіння, які випали на долю українців, про зміни, що сталися в їх суспільному й духовному житті, тривожно звертаючи погляд у майбутнє, кардинал Любачівський, через десятки років знову ступивши на рідну землю, сказав: «Великі надії ні на кого покладати не можемо, великої помочі від людей не можемо собі обіцяти. Мусимо просити Бога, а він запевняє: «Просіть і дасться вам, шукайте і знайдете, стукайте і відчинять вам». Очевидно, у Нього нема жодної перепони, усе, що хоче може зробити, *у Бога усе можливе*, навіть уцих невідрадних обставинах [...]. Це все, що я міг би сказати до народу — не припиняти молитися. Помимо всіх труднощів, невідрадного становища — *Господь Бог може все пермінити*, що тільки захоче» [18, с. 1].

Подібні твердження, що змальовують Божу всеомогутність, зустрічаємо у народній приказковій прозі: *Бог як схоче, так и из грязі поставитъ князі* [39, № 1677]; *Як Бог годить, то й мокре згорит* — значить, у щасливу годину доконається й таке, що чоловік міг би вважати неможливим [3, т. 16, с. 372]; *Як Божа воля, то вирнеш з моря* [39, № 18]; *Як Бог годит, то й камінь уродит* — значить: при відповідній погоді зродить і найменш плодюче поле, а в ширшому значенні: за сприятливих обставин удасться й найважча справа [3, т. 16, с. 372]. Уявлення про Божу всеомогутність посіда-

ють важливе місце й у світоглядній традиції наших сучасників. Так жителька околиць Львова, розповідаючи про себе, зауважує: «Бог все знає, все бачить. З погляду шістдесяти років, вже тепер, я зрозуміла, як мною опікувалися... В яких я ситуаціях життєвих була, що можна було пропасти — а мене ніби хтось витягнув, підтримав мене...»¹¹.

Та істина, що для Бога нема нічого неможливого, є «щоденним приспівом, який повторюють не думаючи про нього. Але віра, що для Бога все можливе, — наголошує данський теолог і філософ С. К'еркегор, — має вирішальне значення для людини, яка дійшла до краю, для якої не залишається жодної іншої людської можливості». Адже «віруючі люди терплять, а невіруючі впадають у розпач [...]. Віруючий бачить й усвідомлює свою загибель, але він вірить. Власне це і рятує його від загибелі [...]. Ось так Бог і приходять на допомогу віруючому — дозволяючи йому вислизнути від жаху, або ж, наперекір усяким сподіванням, чудесним способом, божественно раптом виникає допомога. Чудесним способом, бо наскільки перебільшено несміливим було б думати, що людина не була врятована чудесним способом уже впродовж вісімнадцяти століть» [15, с. 387—388].

Отже, в можливому віруючі зберігають вічний і надійний засіб супроти відчаю. Існує багато тверджень про те, що етику, подану в Євангелії, можна використовувати як психологічну терапію для того, щоб кожен міг знайти притаманний йому спосіб повернути втрачену рівновагу. «Волі Божій завжди коріться, — повчає св. Іван Золотоустий, — і тоді трудне стане легким, і неможливе — можливим. Тільки, щоб ми мали тверду віру в Нього, і дивлячись на велич Його сили, ставали вище понад усе людське» [13, с. 46]. У цьому й полягає велика позитивна роль віри, що вирішує суперечності, підтримує дух українців, не дає їм упасти під тягарем життя, наповнює його змістом, метою і цінністю.

Паремійний матеріал, описаний у цьому викладі, не вичерпує теми народнорелігійних трансформацій поняття Божої волі і провидіння в українській культурній традиції. Ця тема потребує подальших ґрунтовних етнографічних й етнолінгвістичних дослі-

¹¹ Домашній архів автора. Тарасюк І.П. Уявлення українців про Бога: Польові матеріали, зібрані у 2007 р. — Арк. 1.

дженъ. Запропоновані для розгляду приповідки виражають традиційні народні погляди й уявлення, основані на вірі в залежність людського життя від волі Всевишнього і Його любові, готовність прийняти волю Творця, віддатися під Його промисел, опіку і захист. Сміслові наповнення аналізованих у цій статті народномовленнєвих фраз, перлин народної мудрості, відображає специфіку мислення віруючої людини й основну потребу людини як конечної істоти — об'єднатися з абсолютним буттям, знайти, встановити, підтримувати, відчувати зв'язок із Богом. Паремії з опорними поняттями Божої волі і провидіння Божого належать до вербальної форми народної побожності, яка становить собою сукупність вартостей, що відповідає на фундаментальні питання людського існування: у чому суть життя, смерті і страждання.

1. Абетка християнської науки і обряду / скорочене вид. — Івано-Франківськ : Вид-во Івано-Франківської теологічної академії, 2002. — 339 с.
2. Беля С. Достатньо лише Бога / Славомир Беля ; з пол. пер. Н. Урсу. — Львів : Свічадо, 2007. — 136 с.
3. Галицько-руські народні приповідки : у 3 т., 6 вип. / зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко // Етнографічний збірник. — Львів, 1901. — Т. X. — 200 с. ; 1905. — Т. XVI. — С. 201—600 ; 1907. — Т. XXIII. — 300 с. ; 1908. — Т. XXIV. — С. 301—600 ; 1909. — Т. XXVII. — 300 с. ; 1910. — Т. XXVIII. — С. 301—600.
4. Герилюк-Купчинський П. Вірю в Бога / о. Петро Герилюк-Купчинський. — Львів : Місіонер, 1996. — 319 с.
5. Греф Р. «Так Отче» щодня з Богом / о. Ришард Греф ; з нім. переробив о. І. Назарко ЧСВВ. — Торонто : Вид-во оо. Василян, 1977. — 98 с.
6. Григорієв Н.Я. Українська національна вдача / Н.Я. Григорієв. — Вінніпег ; Манітоба : Українська видавнича спілка в Канаді, 1941. — 61 с.
7. Грушевський М. Історія української літератури : в 6 т., 9 кн. / упоряд. В.В. Яременко. — К. : Либідь, 1993. — Т. 2—3. — 264 с.
8. Грушевський М. Історія української літератури : в 6 т., 9 кн. / Михайло Грушевський ; упоряд. В.В. Яременко. — К. : Либідь, 1993. — Т. 1. — 392 с.
9. Дайчер Т. Роздуми про віру: До питання богослов'я духовності / о. Тадеуш Дайчер ; пер. з пол. Л. Гайдуківського. — Львів : Свічадо, 2005. — 183 с.
10. З духовних повчань преподобного Силуана // Архистратиг. Душпастирський вісник храму св. Архистратига Михаїла. — Львів, 2004. — Ч. 7 (вересень). — С. 6.
11. Іванчич Т. Діагностика душі й агіотерапія / Томіслав Іванчич ; пер. О. Гладкий. — Свічадо, 2010. — 295 с.
12. Казакова И.В. Этническое сознание и этнопсихология белорусов (на материале семейных обрядов и обрядовой поэзии Могилевщины) : автореферат диссертации на соискание уч. степени канд. философских наук / И.В. Казакова. — Минск, 1993. — 19 с.
13. Катрій Ю.Я. Господи, навчи нас молитися! / Ю.Я. Катрій. — Нью-Йорк ; Торонто : Вид-во оо. Василян, 1981. — 166 с.
14. Кметь І.Ф. Образ Божої Матері у фольклорі: українська апокрифічна традиція : дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата філологічних наук: спец. 10.01.07 «Фольклористика» / І.Ф. Кметь // Львівський національний університет ім. І. Франка. — Львів, 2009. — 231 с.
15. Кьєркегор С. Болезнь к смерти. Изложение христианской психологии ради наставления и пробуждения / Серен Аабье Кьєркегор // Этическая мысль. — М. : Издательство политической литературы, 1990. — С. 361—470.
16. Лепкий Б. Мазепа: Трилогія. Мотря / Б. Лепкий // Дзвін. — 1991. — № 2. — С. 25—91.
17. Литл Пол Е. Знайте, у що ви вірите / Пол Е. Литл ; пер. з англ. Леонід Коровник. — Канада ; Україна : Дорога правди, 1995. — 138 с.
18. Лише Господь Бог може нам допомогти // За Вільну Україну. — 1991. — 30 березня. — С. 1.
19. Лужецький І. Отче наш: Пояснення та молитовні роздумування на слова Господньої Молитви / Іван Лужецький. — Львів : Свічадо, 2003. — 280 с.
20. Любачівський М.І. Вірую в єдиного Бога: Проповіді і розважання / о. д-р М.І. Любачівський ; 2-ге вид. — Львів : УКУ, 1991. — 344 с. — (Репринтне відтворення видання 1990 р.).
21. Молитовник на всяку життєву потребу: 300 духовних перлин Сходу і Заходу / упоряд. Володимир Громик. — Львів ; К. : Покрова, 2007—2008. — 295 с.
22. Музичка І. Християнство в житті особи і народу: вибрані тв. / Іван Музичка ; упор. А. Колодний. — К., 1999. — 387 с.
23. Мюллер Й. Бог — он иной / Й. Мюллер ; пер с нем. Є. Рерих. — М. : Независимая психиатрическая ассоциация, 1998. — 122 с.
24. Народная русская философия ведля пословиць и приповѣдокъ написаль Евгений Я. Згарскій. — Коломья, 1873. — 98 с.
25. Олійник Т.П. Сила Хрищення. Засади Духовного життя / о. Тарас П. Олійник. — Пустомити : Вид-во оо. Василян, 1994. — 335 с.
26. Основи Христової віри / упорядкув. о. Микола Сєнів. — Дрогобич : Відродження, 1997. — 186 с.
27. Панас К. Бог і людина / о. Кость Панас. — Львів, 1995. — 117 с.
28. Пачовський М. Про вплив християнства на устну словесність русинів / Михайло Пачовський // Учитель. — Львів, 1892. — Ч. 24 (15 (27) грудня). — С. 379—385.

29. Перлини Східних Отців / зібрав Ю. Катрій. — Львів : Місіонер, 1998. — 344 с. — (2-ге вид., доп.).
30. Пословицы русского народа. Сборникъ пословиць, поговорокъ Владимира Даля : в 2 т. — С.-Петербург : М., 1879. — 1392 с.
31. Пословицы, поговорки, крылатые слова, приметы и поверья, собранныя въ слободе Сагунахъ Острогжскаго уѣзда // Живая старина. — Год 14. — Вып. 1, 2. — С.-Петербург, 1905. — С. 141—180.
32. Приповідки або українсько-народня філософія / зібрав, підгот. до друку та опубл. Володимир С. Плав'юк. — Едмонтон : Асоціація Укр. Піонерів Альберти, 1998. — Т. I. — XII, 356 с.
33. Самчук У. Волинь.Куди тече та річка / Улас Самчук // Дзвін. — 1991. — № 5—6.
34. Самчук У. Марія. Хроніка одного життя: роман / Улас Самчук ; підгот. тексту та післямова С.П. Пінчука. — К. : Радянський письменник, 1991. — 190 с.
35. Слово Блаженнішого Мирослава Івана, виголошене перед оперним театром у Львові // За Вільну Україну. — 1991. — 2 квітня. — С. 2.
36. Степовик Д. Релігії, культу і секти світу: посібник з релігієзнавства і сектознавства / Дмитро Степовик. — К. : Бібліотека українця, 1997. — 246 с.
37. Степовик Д. Християнство і культура / Дмитро Степовик // Літературна Україна. — 1991. — 26 грудня. — С. 3.
38. Українська загальна енциклопедія. Книга знання : у 3-х т. / за ред. І. Раковського. — Львів, 1930. — Т. 1.
39. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О.В. Марковича та інших / уклад М. Номис. — К. : Либідь, 1993. — 768 с.
40. Українські приповідки / зібрав Володимир С. Плав'юк ; упорядкув., поясн. та редагув. Б. Медвідський, О. Макар. — Едмонтон : Катедра української культури та етнографії ім. Гуцуляків ; Альбертський університет Асоціація Укр. Піонерів Альберти, 1996. — Т. II. — 297 с.
41. Фразеологічний словник української мови / уклад. В.М. Білоноженко та ін. — К. : Наукова думка, 1999. — Кн. 1. — 528 с.
42. Франко І. BelParLarGentile (Вишукане красномовство) / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50-ти т. — К. : Наукова думка, 1982. — Т. 37. — С. 6—13.
43. Шашкевич М. Псалми Русланови / Маркіян Шашкевич // Вінок русинам на обжинки. — Ч. 1. — Відень, 1846. — С. 61—67.
44. Янів В. Релігійність українця з етнопсихологічного погляду / Володимир Янів // Записки НТШ. — Т. 181: Релігія в житті українського народу. — Мюнхен ; Рим ; Париж, 1996. — С. 79—203.
45. Ярмусь С. Духовність українського народу: короткий орієнтаційний нарис / Степан Ярмусь. — Вінніпег : Волинь, 1983. — 227 с.

Iryna Tarasiuk

POPULAR RELIGIOUS NOTIONS
ON GOD'S WILL AND PROVIDENCE
IN UKRAINIAN PAREMIES

The article has presented some popular proverbs and sayings expressing life principles, admonitions, and beliefs as for concepts of God's will and providence. By exposure of semantic meaning in a number of popular paremies, the author has aimed to trace religious worldview in Ukrainians' national character of thinking.

Keywords: paremy, proverb, saying, God's will, providence, popular piety, popular outlook, mentality, religious consciousness, popular belief, thought form, popular wisdom, Christian doctrine.

Iryna Tarasiuk

НАРОДНОРЕЛИГІОЗНІ
ПРЕДСТАВЛЕННЯ О БОЖЬЕЙ ВОЛЕ
И ПРОВИДЕНИИ
В УКРАИНСКИХ ПАРЕМИЯХ

В статье рассматриваются народные пословицы и поговорки, которые выражают жизненные принципы, установки и убеждения, связанные с религиозными понятиями Божьей воли и провидения. Раскрывая смысловое наполнение ряда народных паремий, автор пытается проследить религиозное мироощущение в национальном характере мышления украинцев.

Ключевые слова: прибаутка, паремия, поговорка, пословица, Божья воля, провидение, народная религиозность, народное мировоззрение, способ мышления, религиозное сознание, народные представления, мыслеформа, народная мудрость, христианское вероучение.